

*Сретен Сокић**
Факултет политичких наука, Београд

ЕКОНОМИЈА И ЕКОНОМСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ**

Сажетак

Економске институције су нераздвојан сегмент економије и економског система чији се фундаментални задатак може свести на „систем понашања“ који у свом појединачном одлучивању наглашава критерије економске оптималности и реалности. Ове особености крцате су рационалностима у смислу њиховог функционисања, флукутирања, супротстављања... Отуда их је нужно ценити и уважавати без илузија и оних апстрактних идеја које су очигледно антиекономске, а које увек чине, на краћи и дужи рок, губитак дохотка и супстанце капитала. Тим пре, јер се низ процеса, појава и тенденција, које су засноване на особеностима тржишта и субјективној моћи политике, јављају ... „неодређено, ледујаво, хаотично“... (Зигмунд Бауман). Економске институције су постале нераздвојни импулс савремених економских и политичких токова. Међутим, оне су показале готово непремостиву разлику између покушаја њиховог објашњења у политичкој теорији, у сегменту начела политике и њених принципа и праксе орагнизовања и деловања у јединству процеса политичког организовања. Појављују се као институција конзервативизма или импулс промена унутар друштвеног поретка са токовима који опредељују политички и друштвени живот.

У свом историјском развоју економска мисао није развијала мисао о економским институцијама, ње-

* Редовни професор, Факултет политичких наука, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ним особинама, својствима, утицајима на економске процесе и др. То је и основни разлог да се у оквиру истраживачког пројекта “Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у оквиру међународних интеграција” (Бр. 179009.), посебно анализирају проблеми и значај економских институција у економском, друштвеном развоју и неминовној перспективи.

Кључне речи: Економија, Економске институције, Макроекономија, Економска политика, Политичка акција, Власт, Економске функције државе

У историјском развоју науке економије до савремености остварени су фасцинантни резултати. Врло је мало својстава неумитних “тајни” производње и економског живота, тржишних “игри и игришта” које наука није истраживала продирући у њихова својства, неумитне тенденције и процесе. Савремена теорија трага за могућим пројектовањима основа једне више грандиозне научне, технолошке, економске снаге - нове цивилизацијске визије. Ова оријентација приступ чини доктринарним у изучавању и пројекцији бројних питања и процеса. Извесна сазнања са круцијалним донетима у анализи и истраживању кључних неминовности реалности, обухватајући истовремено све чиниоце производње и потрошње, еволуцију епохалних извора новог као основе прогреса и социјалног напретка, и намећу се као “невољна” када су у питању “нужде мишљења”. Ипак су ретке фазе научног стваралаштва које су развијале и унапређивале теорију економије и целину услова максимализације понашања економских ствараоца капитала уз економисање свим чиниоцима производње. Нису ни изостале визије. Било је истовремено и научних анализа (“школа”) које су карактеристичне по многим научним застрањивањима. Бројна схватања су водила ка ћорсокаку а понуђена решења ка нереалности, утопијском концепту или кризи. Речју, обиље је сазнања са својим особеностима научног стваралаштва економије у досадашњем историјском развоју.

Савремена наука економије развила је и развија основе бројних специјалних економских наука као на пр. макроекономских и микроекономских концепција у смислу оптималних, реалних, рационалних и прогресивних понашања економских субјеката. Најкарактеристичнији су доприноси везани за еволуцију фундаменталних економских агенаса као што су: теорија капитала у функцији, тенденција материјалне структуре, сложености и про-

тивуречности економског живота, еволуција садржаја социјалног просперитета, домена и тенденција савремених облика робне производње, различитих аспеката ефикасности унутрашњег и спољњег тржишта, неизоставних услова ефикасности и рационалности производње, потрошње и тако даље.

Може се оценити да је део економске доктрине понудио високе научне домете како са вредносног, природног, људског, политичког и многих других аспеката. Међутим, готово да је потпуно изостало изучавање значаја економских институција у еволуцији стварности и у променама конституисања економије. Норт Ц. Д. (North C. Douglass) с правом закључује: “уколико и када успемо изградити динамичку теорију промене - што је недостајало свим постојећим променама, а марксистичка се теорија тим питањем позабавила тек површно - та теорија ће морати да се темељи на моделу институционалне промене.” Најзначајније је уважити значај конституисања, улогу и развој економских институција. Као и критичког изучавања (“са математичком тачношћу”) незадрживих процеса њиховог дугорочног “начина понашања”.

Основне несугласице доноси одсуство категоријалног одређења економских институција, “декодирања” њихове незамењивости у стварности економског живота. Траје то још од времена када су се економске институције појавиле као активни и регуларни сегмент односа свесног усмеравања друштвених организација економије у јединству и противуречним процесима са објективним економским токовима и могућностима. Посебно, пак, у савременисти. Само неразумевање економских институција у перспективи најављује “тотални повратак у хаос”. Потцењивање значаја и улоге овога сегмента економских процеса је “научно” фатално и уноси више од “момената забуне”. Примене најважнијих постигнућа савремене економије намеће упорно “стваралачко трагање и решавање ... пресудно важних загонетки” економских институција.

1) Појмовно разјашњење економских институција

Од посебног значаја јесте да појмовно односно теоријско, научно, идејно, политичко, цивилизацијско одређење економских институција обухвати садржину круцијалних особености како би њихово објашњење и разјашњење водило ка разумевању савремених тајни економије у перспективи. Карактер економских институција са адекватним увођењем у анализу, када је у питању значај

утицаја владајуће политике на економске послове кроз сложене процесе одлучивања, тражи појмовно разумевање фундаменталних енигми зарад валидности и научне заснованости непрозирних “тајни” овладавања економским пословима. Поимање економских институција у прецизном и обухватном смислу као препознавање, егзактно сазнавање облика, структуре и улоге представља претпоставку новог економског “поретка света”.

Научна мисао је застала на изучавању модернизаторских и разубуђених основа друштвене организације производње и економије нешалантно приписујући друштвеним институцијама способност и улогу “чаробног штапа”. Посебно пред изазовима који се тичу разграничења правних институција као скупа норми једног система и оних (не)економских институција на које ова законодавна регулатива рачуна.

Развили су се у науци погледи (школе) који идентификују политички институционализам али не и економски. Постоје и научно неодрживи покушаји да се уваже све друштвене институције а да се понуде умирујући тонови њиховог доприноса “дугорочној успешности економија”. Нижу се и друге “квази теорије” сличних “налаза”. Од економске теорије се очекивало да обогатљује и унапређује научне основе друштвених преображаја у којима економске институције доприносе заснивању и развоју модерне економије. У том контексту теорија економске ефикасности и одлучивања пројектовала би критерије рада и понашања ових институција. Уз то би и политичка теорија имала задатак да разоткрије путеве деловања и одговорности власти у датим друштвима у контексту ограничења деловања економских институција.

Применом “најповршнијих” анализа потврђује се да је немогуће схватити уређење економије и њене резултате без изучавања утицаја, значаја, нормативног организовања и деловања економских институција у целини економског живота који у себе немоновно интегрише објективни садржај и смисао функционисања вредносних основа. Чињеница је да је неразумевање економије и садржаја политичког понашања у оквиру економских институција које доносе одлуке од интереса за економију, карактер рационалних и вредносних токова (укључујући и социјални живот) створило је вишедценијску конфузију са формама које на дужи рок воде самоугинућу саморазвојних потенција. У овим условима полазне тачке идентитета економских институција су скуп извитопе-

рења неопходних конституција пулсирајућих полуга будућности, без прогресивног тока са вредносним и објективним параметрима, што ствара низ заблуда, снажи епцентре конфликта у економским облицима, садржи незадрживу тенденцију ка кризи. Ови процеси постају неодрживи чак иако на моменте доприносе оплемењивању појединих сегмената капитала (банковни). Или пак, уколико понуде само поједине или површне импулсе ка усмеравању фундаменталних основа рационалног и оптималног функционисања свих чинилаца репродукције (инпут-оутпут, математичке и равнотежне варијанте).

Може се устврдити да једно целовито поимање бројних аспеката научне анализе и “баштињења” ефеката економских институција “досад не постоји”.

Савремено друштво је организовано на начин у коме је тешко разлучити како су економске (али и друге) институције конституисале своје компетенције. Када су у питању ефекти њиховог деловања у економским токовима реалност је у “емпиријском свету” и друштвеној функцији. Инструментариј нормативног институционалног уређења је само “пуко” полазиште али целином понашања бројних субјекта и “конкретним производима” у сфери економских послова долазимо до “круцијалних омера” њиховог “дела”. У овом “целокупном феномену” много додирних тачака и једнако снажних међуутицаја са синергијским ефектом. Међутим, у научном поимању треба да постоји јасна и прецизна “демаркациона линија” положаја и “смисла” постојања сваке економске институције.

Бројни теоретичари (Commons J., David Hume, Menger K., Robert Nozic, J. Buchanan и др.) уочавају проблем како објаснити улогу економских институција али без успешних решења, или објашњења. Њихова анализа (као и бројних других теоретичара) поистовећује ове са целином друштвених институција. На пример, Менгер истиче да је: „Решење најважнијих проблема теоријских друштвених наука, и посебно теоријске економије, блиско повезано са питањем теоријског разумевања порекла и промене “органски” створених друштвених институција“. Али се до сада на тој оцени остало и научно-теоријска анализа је застала на научном поимању нових погледа економских институција. Истовремено је не мали број анализа покушао да у економију „утопи“ некритички друштвене институције тако што им придаје назив економских институција.

Суштински гледано, само оне друштвене институције чије компетенције и подручје деловања (ради се о прецизним омеђавањима у економском систему) непосредно доприносе заједничком економском ефекту као “златна копча” економским пословима капитала и прогреса, а њихово чињење и нечињење, непосредно “кодирано”, доприноси позитивним економским процесима, макроекономским варијаблама и микроекономским токовима, сврставамо у економске институције.

Према томе, фундаменталне основе економских институција и “демаркациона линија према другим је да оне оптимализују односе објективних садржаја економских токова и економски валидних политичких утицаја који се испољавају кроз економске функције државе, системско уређење економије и карактер економске политике. Само својеврсна целовитост сагледавања и анализе ових “креативних и стваралачких” тајни економских институција омогућује моделирање и усмеравање појавних облика њихове целокупне корисности у употреби економског и друштвеног богатства.

Економска теорија није целовито (ни појединачно) сагледала подручја у оквиру којих се појављују као предоминантни феномени и незаобилазна нужност присуства савременог економског институционализма. Такође је изостала егзактна пројекција “система” њиховог утицаја на сложене процесе који опредељују карактер економије и условљавају постизање одређених циљева привредног и друштвеног развоја. Одсуством научног поимања “етаблираних” лавирината без сумње је “кодирало” стање да све модерне науке имају одређене “парцијалне и неконзистентне” приступе поистовећујући економске и политичке институције када објашњавају утицаје и употребу расположивих потенцијала и економских перформанси друштва, њихове употребе, могућности преображаја на основама капитала, али и субјективних преусмеравања развојних и других постављених циљева. Наравно, ради се о најважнијим економским наукама од макроекономије и микроекономије, институционалне економије, теорије игара, теорије система, науке о политичком организовању и деловању, разних врста социологија, футурологија, математичке економије, статистике и др. У овој поплави разноврсности оправдава се постојање бројних институција и њихове улоге, а изучавају оне које “покривају” нека нереално пројектована понашања. Све оне постају помало економске “у апсолитизацији модерне субјективности”. Џемс Бјукенен

(James Buchanan) није успео да критички проникне у тајне додајући им и историјски аспект: “Када је једном признато да посматране економске институције правно-политичког поретка постоје у историјском оквиру, покушај да се њихово појмовно порекло анализира независно од историјског процеса постаје много мање привлачно”.

Ипак је тешко препознати институције које можемо сврстати у економске у смислу стваралачког утицаја на привредни амбијент „у коме појединци и фирме улажу, стварају и преносе идеје, и производе робу и услуге“ односно на стање и токове економије и развијања свеколиких потенција стабилности и развоја. Наиме, поплава погледа и аргумента за улогу (датих или нових) институција које “попримају” карактер економских, иде у правцу надвладавања субјективизма који разара “гравитациону вредносну основу” капитала. Уочава се губљење оквира у којима се “прожима” неопходност и оправданост организовања институција, а добија на значају низ произвољности и непрецизности. Афирмише се, с једне стране, приступ који је “далеко од научног поимања”, с друге стране, занемарују полазни критерији по којима је предметна делатност институција “у корену” економска. Ти критерији су, пре свега: а) рационално искоришћавање и развој капитала, б) утицај на економске процесе (успешно и рационално), в) усмеравање економских тенденција, и г) превазилажење економских противуречности у циљу остваривања одрживог развоја у датим могућностима. Ради се о оним институцијама које непосредно доприносе егзистенцији двојних оптимума: а) сопствених (националних) економских потенцијала, и б) развојних шанси глобалних економских могућности.

Анализа упућује да треба разликовати економске институције које су структурни део економског система и економског поретка (министарство финансија, централна банка...) и оне које су проишле из сфере економске политике и политичког организовања (обиље је таквих државних и парадржавних “тела”). Крнцијална особеност економског система лежи у сазнајном оквиру и оним садржајима објективног, економског, тржишног. У томе контексту су незаобилазни: а) економски принципи, вредносни критерији и развојни мотиви капитала у свим својим развијеним садржајима, б) бројни производно пословни механизми економије и економско-социјалних института са својим рационалним функцијама и резултатима, в) широком спектру испољавања савремених тенденција и

регуларних функција домаћег и светског тржишта са вредносним индикаторима, г) особености привредне, економске и друштвене структуре (са широким бројем специфичности у смислу економског квантитета и квалитета) који сачињавају друштвену организацију репродукције у сталном развоју и току кроз промене. Ове особености крцате су рационалностима у смислу њиховог функционисања, флукутирања, супротстављања. Отуда их је нужно ценити и уважавати без илузија и оних апстрактних идеја које су очигледно антиекономске, а које увек чине, на краћи и дужи рок, губитак дохотка и супстанце капитала. Тим пре, јер се низ процеса, појава и тенденција, које су засноване на особеностима тржишта и субјективној моћи политике, јављају ... „неодређено, лелујаво, хаотично...“ (Zigmund Bauman).

Сама анализа, изучавање, истраживање карактера економских институција полази у оквирима реалности егзистенције економског система од: а) конкретних економских облика (у својој реалности, одрживости и оптималности) који се заснивају и егзистирају на трајно вишој потенцији као скуп испољавања и кретања „пулсирајућег капитала“, и б) економске политике, која се остварује као низ мера и циљева замишљеног економског (реалног у „материји“ и „свести“) кретања, а произилази из стварних економских и политичких односа, манифестујући се у виду (мање – више остваривог) сплета планова, пројекција, одлука, уредби, понашања у усмеравању тенденција праксе. Овај приступ мора да се уважи: *економска политика* једне земље утврђује циљеве (временски омеђене) које жели да постигне, уважавајући материјалне и економске могућности, а *економски систем* их инкорпорира у реалну - оствариву циљну економско-социјалну компоненту као жељену, али пре свега, могућу целину друштвеног стања егзистенције и развоја, али са неопходним распрострањеностима, облицима и кретањима. То су и основни разлози тврдње да је економска политика незамењиви сегмент економског система, а да су у овим условима економске институције њихов садржајни део. У том контексту можемо условно поделити економске институције на оне чији је основни кредо реализовати институционалне особености економског система, са једне стране, и/или остваривати основна опредељења економске политике, са друге стране.

Посебно истичемо поплаву “бројних сурогата” којима није верификована дата конституција “поретка, државе и политике” и не

опредељују реалну улогу економских институција у трајној “функцији економске корисности” односно (“увођење у игру”) ефеката под прегалаштвом политички организованих снага и ширег политичког утицаја. Поред чињенице да карактер власти увек (неизоставно) садржи и низ специфичности економске и друштвене збиље, навешћемо (најсажетије) које су одредишне тачке разумењности врсти, улоге и деловања економских институција (институционалног оквира):

- 1) У могућностима креативне позиције у непосредној примени уређења економског система,
- 2) У оквирима економских функција државе које разрешавају дилему да ли да “држава узме путем институција економске ствари у своје руке”,
- 3) У садржајима и принципима економске политике,
- 4) У практичним појавним облицима демократије која је израз могућег политичког организовања и истовремени стратег “добрих” и “лоших” понашања економских институција,
- 5) У особеностима “интеграције” у савремено светско тржиште и друге глобалне економске процесе.

Уважавањем обиља непознаница, дилема и “закучаних тајни” економских неминовности условљавају се и одређене поделе могућности учинака према критеријима економских токова и регулација услова привређивања и прогресивне економије у целини. Економске институције се могу поделити, према критеријима суштине утицаја на стање економије и судбину привредног развоја, на:

- а) Оне које успостављају карактер и “неприкосновене садржаје” економског система, економских облика и економског поретка,
- б) Оне које расположивим системским могућностима регулишу целину функционисања економских токова обезбеђујући “систем одлука”, координационе форме и акционе претпоставке и могућности,
- в) Оне које утврђују циљеве економске политике, непосредно су носиоци мера и активности на њиховој реализацији, али и координирају бројне субјекте у реализацији целине,

- г) Оне које усмеравају макроекономске, социјалне и политичке аспекте економских кретања упоређујући их са могућностима и актуелним циљевима,
- д) Оне које имају посебну улогу у максимизирању економско-производних могућности, стабилизацији економских кретања и откривању и отклањању “уских грла”,
- ђ) Оне које идентификују кризне моменте у токовима економије и реализацији утврђених циљева, нуде решења за превазилажење конфликтних токова и креирају стварање услова за потврђивање, односно одбацивање појединих политички конструисаних мера и праваца економског усмерења.

Ова подела је специфична јер уважава могућности да политичка власт примењује сопствена уверења и жеље (исказане као однос снага у одлучивању) чиме (нажалост) “заједничка активност” појединих економских институција подлеже сталној променљивости организације и активности. Ова променљивост “принципа” владања и промена утицаја ствара “пукотине” кроз које се деформише економски систем и економска политика у постизању утврђених циљева, а у зависности од непосредних економских и социјалних реалности, токова, тенденција и очекивања. Отуда целина економских институција није унапред одређена, већ зависи од готово неограничених “инструмената у рукама политичке моћи”. Наравно, и са међународним реалностима евентуалних “подешавања”.

Само појмовно одређење економских институција указује на разноврсност стварних мотива њиховог постојања и функционисања.

2) Политичка условљеност карактера и деловања економских институција

У теоријском поимању економских сложености утицаја разноврсних фактора на процесе привредног живота и карактера функционисања економског система и економске политике, неминовно је да научна анализа разлучи смисао вредносних и објективних условљавања економских процеса кроз реални утицај економских закона и њихове незамењиве вредносне садржаје, са једне стране, и оних економских институција чија је улога превасходно облик политичког (субјективно стихијног или демократски организованог) утицаја на економске токове и понашања, са друге стране. По-

литичко, партијско и државно организовање има аспирације исказане у веома израженом утицају кроз систем политичке власти на готово све економске процесе. Ту је незаобилазно и укључивање идеолошких аспеката утицаја који произилазе из актуелне политичке моћи, а имају за циљ да покажу колико жеља за остајањем на власти условљава економске токове и понашања. Основни постулати политичког утицаја се испољавају и као уважавање ванинституционалних фактора, који користе припадност одеређеној партији или поседују друге полуге утицаја, као политички валидне, иако практично намећу своје (личне) циљеве.

У савремености је готово немогуће повући чисту “демаркациону линију” између економије у најширем смислу свога деловања и њених оригиналности функционисања од разуђених облика политичког организовања и процеса политичког понашања. Само цивилизацијско преплитање економије и политике је неминовно, а изражава се као узајамна повезаност. У овој резултанти односа “природних услова”, економских могућности и реалности и “самосвести”, организоване као резултанта односа политичких снага или реалности политичке моћи, леже значајне претпоставке за стање економске и друштвене стварности и судбине процеса прогреса. Од владајућих политичких циљева зависи и карактер залагања за одређене економске услове коришћења ресурса са адекватним (али не увек и респектибилним) економским циљевима, а у интересу економске стабилности и просперитета. Увођење у анализу структуре, функционисања и утицаја економских институција у овим сложеним и противуречним политичким процесима, представља “жаришну тачку” разумевања ових савремених и будућих реалности. Оне су условљене економским претпоставкама, могућностима и карактером економских односа, али произилазе и из утицаја политички организованог “односа снага” и моћи, а независно од квалитета економског система и економске политике. Не ради се само о токовима макроекономије већ и сложеног “миљеа” понашања економских и политичких субјеката у “апсолутним економским процесима”. На науци је да разоткрије “законе развика” ових међуутицаја и (не)конфликтног понашања.

Једно од најважнијих полазишта на којима економске институције заснивају свој целокупни ентитет (начин организације, квалитет одлука, начине координације понашања и поступака, ефекте и др.) заснива се на реалности функционисања и особености ор-

ганизације друштвене репродукције и економског живота. Општа оцена утицаја ових реалности подразумева и додатни квалитет, односно критериј везан за развојне токове, перспективу и смер економског, политичког и социјалног развоја. Ипак је у основи ових специфичности и карактер власти са својим посебностима, оригиналностима и политичким циљевима које карактерише дата узајамна сагласност уз незаобилазне противуречности и искључивости. Посебно се специфичност антагонизама и конфликта испољава у функционисању целине економије са читавим низом супротности економске и социјалне природе и друштвених односа, али и интеграција са светским тлом економије, тржишта и појавних “условљавања” глобалистичким тенденцијама и процесима. Понашање и одлучивање уз учешће економских институција омеђено је овим противуречностима, али је ипак пресудан непосредни, увек изнова утврђиван, критериј институционалне ефикасности.

Општи напор институционалне ефикасности у променљивим условима заснива се и на искуственим чињеницама, захтевима функција корисности, али и адекватног склопа организације и понашања. Пре свега, у смислу правилности понашања у истим и сличним условима. Са низом резерви наведимо покушај Е. Шотера (Schotter A.) да модификује дефиницију Левиса Д. (Lewis D.) исказа садржајнију дефиницију свих друштвених институција са аспекта правилности понашања: “Друштвена институција је правилност у друштвеном понашању око које се слажу сви чланови друштва, која тачно одређује понашање у конкретним ситуацијама које се понављају и која је или самоконтролишућа или контролисана од стране неког спољашњег ауторитета. Шта год да је та правилност једном када је укључена у проучавање економије, институционални оквир наше науке је моментално проширен и можемо на нов начин да анализирамо велики број проблема...”. Овако омеђена правилност деловања је бескрајно компликована и делимично анархично неодређена у економским сферама организације друштва, јер укључује обиље условљавајућих и ограничавајућих фактора који су изван контроле било изнутра или споља. Истовремено читав низ околности није “прецизно познат” и ограничава оптималне одлуке. Овде је довољно само поменути цену као облик вредности робе која исказује тенденцију законитости, али и економску појаву сложене друштвене природе омеђену економским институцијама. Или, конфликтне тенденције савременог тржишта

(домаћег и светског) као “свемоћног играча” контроле “производње вредности”.

Економске институције смо појмовно одредили кроз њихову улогу у модерној економији, “игри размене” и развојној функцији капитала. Посебно смо истакли улогу политичког организовања, политичких утицаја и “игру” политичке и економске моћи. Отуда је немогуће са њима поистоветити све друштвене институције. Чак и ако се водимо принципима неограничене бирократске самовоље и логике, или илузијом откривених “коначних облика” у којима све институције постају по мало економске.

Кључни “ентитети” економских институција постају разумљивији и реалнији уколико се разматрају у појединим “сегментима” уређења и усмеравања економије и економске стварности.

3) Економске институције - могућности оригиналног ентитета

Истраживање и пројектовање економског система у времену пред нама намеће нужност да се у оквиру стратешких опредељења и постизања економских ефеката сагледа и улога економских институција. Опредељујемо се за само оне које су производ примене уређења и конституисања економског система и испољавају своје деловање између две реалности: а) да су у функцији развијања стабилности и квалитативних потенција развоја, б) или су ендогени (унутарњи) фактор успоравања, или саставни сегмент кризног стања.

Истакнимо још једном, предмет конституисања економског система, уз незамењиву улогу економских институција, изражава целину економских и производних односа који су условљени низом претпоставки укључујући просторну и временску димензију. Ради се о широком наступу регулисања испољавања различитих појава, процеса и тенденција које се у економском смислу сусрећу, сукобљавају, преплићу, међусобно условљавају, а веома често подстичу, или су у дубокој противуречности. Умеравање ове стварности условљено је низом понашања производних и пословних субјеката - предузећа, трговинског и извозно увозног сектора и других сегмената операционализације економско-пословне, друштвене организације и економских учесника. Условљавајући су и механизми односно значај обиља економских институција које су производ уређења, али и карактера економских односа и репро-

дукције. Економске институције попримају особеност креативности уколико су реални производ незаобилазне системске целине економије, али и политичке, економско – социјалне организације и др. Као и низа сврсисходног нормативног уређења друштва (на пр. законодавна – од устава до низа закона, уредби, одлука и других норми). Од не мањег значаја су оне економске институције које су производ улоге економске политике укључујући и економске функције државе којима се утиче на економско-тржишне токове, карактер предузетништва и понашање привредних субјеката (што је предмет посебног разматрања).

Економске институције имају свој оригиналан ентитет само уколико се у њиховој основи компетенција и деловања исказује карактер економског система као реалне позиције капитала и његових преовлађујућих функција ка социјално одрживим, а неминовним савременим економским променама ка прогресу. Са тога аспекта, испољавање економског система је условљено начином делања кључних друштвено-економских институција на реализацији принципа на којима су засновани функционисање и развој једне економије. Основни критерији испољавања интенција економских институција заснивају се на реалности испољавања скупа механизма и институција за доношење и имплементацију одлука које се тичу производње, расподеле, размене и потрошње у једној земљи. Такође се, на фону „феномена“ успешности, трага за још једним условом утврђивањем „општих елемената привредног система“ на пр. ресурса капитала, привредних субјеката, прогресивних економских активности и адекватних институција и др.

Оквир интерпретације, функционисања и егзактних ефеката институционалних форми организације економије и уређивања понашања производно-пословних, државних и политичких субјеката, предмет су перманентног и континуираног критичког преиспитивања и методолошки конзистентног изучавања економске стварности из кога треба да произађе изградња, еволуција и прилагођавање економских институција у оквирима функционисања и садржинског развоја целокупног друштвеног развоја. Економске институције са овога аспекта постају незамењиви сегмент ових процеса и полазна мера принципа економског организовања.

Од основних принципа економског организовања се очекује да понуди одговоре: која су то својства (нужна) оптимализације економских могућности земље, породице, предузећа; како оства-

рити рационализацију производње и размене; како се манифестују економски закони у датом економском уређењу; каква је економска пракса и реални економско-социјални живот? Наравно, ту су и други сложени примери и противуречне дилеме стварности и будућности. На пример: како пројектовати, али и усмерити карактер пословања привредних субјеката у економским условима привређивања (стабилност цена, новца, кредита, међународне размене и др.); како усмерити сложене и економски конфликтне процесе у односима у бруто домаћем производу, систему расподеле у целини, економским интересима за акумулацију и локацију инвестиција, кључним стратегијама развоја. Веома је упрошћено сводити ове принципе економског организовања на утврђивање: шта, када, како, колико и где производити. Истовремено критичко проматрање заплета са инерцијом, у којој су економске институције једно, а чињенице и резултати друго, има импликације које су у целини изван суштине системске конституције свога постојања, деловања и очекивања.

У овим одређењима лежи и нужност рационалног понашања економских институција у оквиру економског система, а посебно у истакнутим контекстима што обухвата и сложене односе који се исказују кроз непосредне услове и резултате производње роба и услуга, привредног живота, свих производних и потрошних субјеката (привредни чиниоци, држава, грађани, установе – болнице, образовне институције и др.). Ефекти њиховог деловања су егзактни и најочљивији у овину глобалних економских категорија (БДП, Национални доходак, стање инвестиција, цене, новчана валута и др.). То су и разлози посебног изучавања својстава и улоге економских институција у Макроекономији.

Могућност оригиналог ентитета економских институција испреплетан је и идеолошким и практичним аспирацијама бројних политичких субјекта и реалности њиховог утицаја, амбијента привредне активности, бројних економских претпоставки, могућности раста и развоја, као и низа теоријских дилема и научних истина. У овим процесима изражава се осмишљеност амбиција које зависе од низа фактора: стања и начина оптимизације квалитативних фактора привређивања; облика друштвене организације производње и карактера друштвеног уређења; физиономије и суштине економског поретка; генералних економских циљева друштва и развојних опредељења; односа према савременим светским тржишним токо-

вима, процесима глобализације, светским монетарним и другим институцијама, регионалним облицима интеграције, као и другим бројним и сложеним економско-развојним факторима, који условљавају, или утичу на суштину и садржаје политике, као облика практичне делатности у области економско-политичких циљева. Ова област политике изражава се у својој правој суштини кроз бројне садржаје и облике. Економска политика је најцеловитији репрезент и омер успешности владајуће политике и веома значајан момент “система” економских институција.

4) Савремена економија, политички субјективизам и могућности економских институција

У тежњи ка што реалнијем истраживању ефеката економских институција у савременој економији среће се низ проблема научне и методолошке природе. Готово да је немогуће анализирати савремене доприносе разумењених економских институција националног, регионалног и међународног карактера кроз имплицитно измерене доприносе како стабилности продукције и економских токова, тако и (националних) резултата међународних токова капитала и прогресивног развоја у најширим размерама. Пре свега, јер наука није развила комплексно сазнање и инструменте праћења ефеката, а практика није афирмисала суштинске методе и мере којима се то чини. Проблеми су још компликованији када се уваже важна својства везана за функције и ефекте међусобне координације и синтетичких утицаја економских институција на поједине економске процесе који отварају могућности и перспективе.

Тешко је не сложити се са са оним мишљењима које подржавају Дагласа Ц. Норта (1990) да “не постоји аналитички оквир који би интегрисао анализу институција”. Посебно са аспекта реалног утицаја на савремену економију у присуству политичких импровизација у економским пословима. Конкретније на праксу политичког спутавања или поспешивања друштвених снага у уређивању економских односа зарад континуитета прогресивне репродукције, али пре свега у елементима и објективним токовима свих елемената капитала.

Не изненађује што је теорија анализе економије нудила разноврсне методолошке и научне садржаје који су безуспешно покушавали да минимизирају реалну улогу и значај економских институција под доминантним утицајем политичког субјективизма. Рас-

праве су вођене или у правцу пренаглашавања објективних закона, или су у име борбе против измишљене “невидљиве руке” величали моћ субјективизма. Истраживања и теоријске опсервације су застајале на нивоу општих опредељења о очигледној и незаобилазној улози економских институција (њихова структура, садржај рада, понашања, ефекти деловања и др.) и њиховог доприноса успешности привредних облика и економије у целини. Нема “пројекције” мерења њиховог непосредног (појединачног или свеукупног) доприноса успешности економије у целини, њене перспективе и потенције развоја.

Процеси политичког организовања непосредно утичу на успешност економије и условљавају рад постојећих (или “нових”) економских институција. Догађања у стварности дају за право тврдњи да је институционално деловање и судбина великог броја егзистирајућих економских институција усклађена са редоследом и карактером политичког односа снага у централним и најважнијим органима власти. Понашање, рецимо, скупштине и владе зависи од карактера власти, али пре свега од партијско политичке “композиције” у овим телима. Сам процес одлучивања у овим (и другим) органима може бити најдемократскији, али суштина одлуке усмерена у погрешном правцу од оптималних потреба и могућности. Независно да ли су донесене концентрацијом политичке моћи, скупом илузија, заблуда, погрешних оцена и др. Уколико Скупштина, на пример, донесе одлуку о превеликом буџетском дефициту то изазива мноштво последица у уређивању и судбини једне економије. Ове и друге одлуке производе одређене последице у делању економских институција. Економске институције на пр. пореза имају за задатак да на овај (“нови”) начин обезбеде изворне приходе буџета. Монетарна политика мора да “прати” ове усмеравајуће реалности. Следе разноврсна догађања у стварности која опредељују рад економских институција и утичу на суштинске процесе и токове репродукције.

Заиста, пред научним стваралаштвом стоји “упит” који је то целовити критериј “конструктивног у могућем” понашања економских институција у савременим тржишним економијама. Посебно у друштвима која истовремено функционишу са одређеним специфичностима власти, улоге економских функција државе и појавних облика политичке моћи представничких облика уз покушаје усавршавања друштвене организације. Критериј објашњења економске

стварности са аспекта могућности потпуне доминације политичке моћи политичких представника над избором начина уређења и понашања економских институција заснован је на неодрживом субјективизму из кога произилазе неке амбиције ван реалних могућности и економских неминовности. Савремени свет познаје обиље доминантног утицаја владајуће политичке силе која условљава димензије институционалне делатности и носи са собом опасности заснивања бесмислених одлука које субјективистички повинују економске токове, моћ и могућности, односно економију и економску политику. Нажалост, у тим реалностима посебан задатак имају и потпуно независне економске институције које се битно међусобно разликују у датим конкретним понашањима. Рецимо, централна банка у појединим земљама остварује своју улогу и показује пуну одговорност за реалне токове инфлације и квалитета новчане валуте, а у другим не.

Са овим нашим скромним анализама постаје све јасније да економске институције у економији испољавају своју корисност према критеријима „економског, али и друштвеног простеритета“, стабилности и успешности. Истовремено је валоризација њиховог успеха поприште политичких и политикантских оцена и процена. Ипак, надвлађује „мера“ да неадекватно остваривање функција постаје епицентар многих негативних појава и процеса, дубљих противуречности и кризних момената у којим су економске институције активни субјекти у датим конституцијама друштава. Саме промене институција, њихових компетенција, „дуплирање понашања“, анархична симбиоза међусобних одлука (постоји масовна појава неконзистентности одлука), оклевање при избору алтернатива и низ других неадекватних својстава постају аутономни извор поспешивања кризних основа у економским пословима. Крајњи критериј „истине“ о њиховом доприносу економским процесима је непосредно остваривање одговарајућих функција одлучујућих за садржаје и потенције развијања економских снага и социјално-друштвеног напретка.

Међусобно прилагођавање „процедуралних рационалности“ и адекватног институционалног организовања у функцији прогресивног статуса полуга економије је посао теоријске и практичне природе. Садашња светска криза упозорава да без „преиспитивања економских институција“ и формирања нових, нема прогресивног и позитивног искоракa и усмерене релативно јединствене страте-

гије краткорочне и дугорочне промене на основама економских могућности и новог квалитета. Можда би, за почетак, то било одређивање приоритета ка новој општој равнотежи у најновијим токовима економије са појавним облицима закона вредности у „његовој међународној... димензији и примени“. У овако дефинисаној неминовности новог уређења економије не смеју се заобићи две врсте чињеница: 1) потенције капитала као самониклог и самосвојног смисла производње у чијој основи лежи мноштво тенденција константне употребе производње као друштвене сврхе, и 2) стално преиспитивање вредносног деловања и понашања економских институција које у перспективи тендирају ка „друштвеној машини над машинама“ са способношћу сталног прилагођавања новом економском уређењу.

Пројектовање нових међународних економских институција имало би за циљ да у садашњости и будућности планетарног човечанства избегнемо прилагођавање субјективистичкој сили свеконтроле, већ да се афирмише ослобађање економских снага капитала и његових најснажнијих полуга метаморфозе на основама вредности и других економско - социјалних праметара. У овом прогресивном току економије су потребне нове институције и прилагођавање „старих“ са циљем и тежњама оптимизације њиховог учинка у реалним токовима и напретку. Неки токови и фундаменталне основе разарања економије имају своју “креативну прошлост и садашњост” у покушајима реализације неостваривог сна да се влада светом.

*

Бројна су економска, политичка, идејна односно најшира полазишта распореда друштвене моћи који утичу на структуру, интеракцију и понашање појединих или дела економских институција у конкретним условима и времену. На сталном испиту су способности друштвене организације да максимирају ефекте ових економских институција. Наравно да претпоставке утицаја ових фактора испољавају и своје анархично деловање чиме елиминишу многе потенције и тиме непосредно утичу на ревност и рационалне активности ових облика организовања у свој разноврсности испољавања и усмеравања сегмената економског система и економске политике. У међузависности и испреплетаности њиховог економ-

ског понашања и одлучивања са укупним тенденцијама тржишних и економско вредносних, односно објективних околности и могућности. Указали смо на сву сложеност задатка на које ваља одговорити: како друштвено и економски валоризовати активне функције и квалитет њиховог остваривања?

У овоме раду указали смо на део битних савремених дилема везаних за системске концепције и перспективе економских институција, њихове унутрашње односе, али и последице њиховог утицаја на претварање неизвесности у извесност кроз саме објективне (неопходне и вредносне) садржаје економије. На сцени је појава низа “теорија” које доказују своју перспективу. Ипак се издвајају оне теорије које нису прецизно дефинисале сам појам економских институција и валидне аксиоме и постулате. Најистакнутије су: 1) теорија рационалног избора; 2) теорија информације у функцији одлучивања; 3) разноврсна реторга теорија математичко-графичких варијабли које се нуде у одлучивању; 4) макроекономска теорија са општом равнотежом и оптималним одлучивањем. У тим поделлама се распознаје и низ синтетичких “научних домета” који покушавају да наметну значај међуутицаја поменутих. У схватању улоге и функционисања економских институција најчешће изостаје реалан критериј и улога теорије економије, економског система и економско-вредносних критерија оптималног развоја. Ово је само део аргумената који научну мисао упућује на (неизоставно) изучавање категоријалних одређења и јединства предметних нужности као и последица њених (не)уважавања. Уз одговарајуће уважавања савремених нормативних садржаја и односа политичких снага на власти који опредељују структуру, положај, међуутицај и друге “оквире” улоге и значаја економских институција.

ЛИТЕРАТУРА

- Петар Бојанић и Иван Младеновић, Колектив аутора, Институције и институционализам, Службени гласник, 2010,
- Foley D., “Problems versus Conflicts: Economic Theory end Ideology”, American Economic Association Papers and Proceedings, Vol.65, May, 1975,
- Douglass C. Nort, Institucije, institucionalna promena i ekonomska uspešnost, Masmedia, Zagreb, 2003.

- Warren J. Samuels, „Institutional Economics“, The Journal of Economic Education, Vol. 15, No. 3, Summer 1984, pp. 211 – 216.
- Rothstein B., Political Institutions: an Overview, Oxford University Press, 1996,
- Золтан Мерта, Поговор, Анти-еквилибриум, Јанош Корнаи, Центар за културну делатност, Загреб, 1983.
- Миомир Јакшић, Александра Прашчевић, Политичка макроекономија, ЕФ, Београд, 2010,
- Миомир Јакшић, Л. Пејић, Развој економске мисли, Економски факултет, Београд, 2001,
- Љубисав Марковић, Капитал, економија и социјализација, Факултет политичких наука, Београд, 2004,
- John Maynard Keynes, Општа теорија запослености, камате и новца, Култура, Београд, 1956,
- Економски дијалози, Службени гласник, Београд, 2008.

Sreten Sokic

BUSINESS AND ECONOMIC INSTITUTIONS

Resume

In attempts of scientific analysis of plenty of economic phenomena it is necessary to accept that the precondition is: substantially and analytically include the most important aspects, segments and dimensions that are the basis to scientific determination and explanation of economic institutions in regular unity and contradictions with the economy and economic system. Especially in modern times in which exist the economic processes and trends that are caused by the complex existence of innumerable forms of economic life. To detect only the most valuable connections and relationships between the relevant phenomena is essential (unless methodological instruments and procedures) constitute the whole of theoretical concepts and their practical models (both existing and new) and that is scientifically valid understanding of the recognition and explanation of their content, interactions and impact on the direction of reality with “empirical regularities”. When it comes to economic institutions, they really carry

“something in common in a variety of phenomena”, processes, trends and policies. M. Djuric says specifically: “In any case, the terms of this kind can be significant only if their broader theoretical implications are clear, because the task of these concepts is to draw attention to hidden structural elements of which, presumably, depend the visible relations.” Therefore the problem of the analytical framework and its scientific value when it comes to scientific understanding of economic institutions. This paper is an attempt to clarify the basic characteristics of economic institutions and their originality in the whole of social institutions.

Key words: Economy, Economic Institutions, Macroeconomics, Economic Policy, Political Action, Government, State Economic Functions